

ALTHANN MIHÁLY FRIGYES VÁCI PÜSPÖKI KINEVEZÉSE

1. A VATIKÁNI TITKOS LEVÉLTÁR

A vatikánvárosi székhelyű Vatikáni Titkos Levéltár (*Archivum Secretum Vaticanum*, ASV) kapuit 1881-ben nyitotta meg XIII. Leó pápa (1878–1903) a kutatók előtt, ahogy erre a Levéltár mutatóknak helyet adó termében (*Sala Indici „Leone XIII”*) lévő emléktábla is emlékezteti a belépőt.¹ Az archívum nem az egyetlen ilyen jellegű intézmény a Vatikánban, hiszen az egyes hivataloknak saját levéltáraik is vannak, ezek közül a legismertebbek talán a vatikáni államtitkárság külügyi levéltára, azaz az Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltára,² a Hittani Kongregáció Levéltára,³ valamint a missziókért felelős Népek Evangelizációja Kongregáció *De Propaganda Fide* Történeti Levéltára.⁴ A Vatikáni Titkos Levéltár ezzel szemben egyfajta központi levéltárként működik, olasz és angol nyelvű honlapja⁵ tájékoztatása szerint több mint ezer évet felölelő, mintegy 85 folyókilométernyi anyagot őriz, amely természetesen folyamatosan bővül. „Titkos” neve csupán arra utal, hogy a pápák magánlevéltáraként kezdte meg működését, anyaga azonban a kvalifikált kutatók számára más állami levéltárak anyagaihoz hasonlóan szabadon hozzáférhető.

A Levéltár évente kiadott fondjegyzéke⁶ betekintést enged abba a hatalmas, az egész világot érintő anyagba, amely itt található. A Római Kúria egyes, ma már nem létező hivatalainak történeti levéltárai (Kancellária, Apostoli Kamara, az azóta már megszűnt dikasztériumok, Apostoli Datária, Konzisztoriális Kongregáció) mellett itt találjuk a Kú-

1 A kutatást az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport útján az MTA TKI támogatta.

2 Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (S.RR.SS.), Archivio Storico. A levéltárban található a Rendkívüli Ügyek Kongregációja (Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, AA.EE.SS.) és az Egyházi Közügyek Tanácsa (Consiglio per gli Affari Pubblici della Chiesa, AA.PP.), vagyis a Szentszék külügyi csúcsszerve, az Államközi Kapcsolatok Szekciójának jogelődjének anyaga. A levéltárról szóló információk nemrég kerültek fel a Vatikán honlapjára is: http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/sezione-rapporti-stati/archivio-storico/index_it.htm (Letöltés: 2018. november 17.)

3 Archivio della Congregazione per la Dottrina della Fede. Itt őrzik többek között a Szent Officium Kongregációjának (régibbi nevén a Római és Egyetemes Inkvizíció Szent Kongregációja) és az Index Kongregációjának is a levéltárát.

4 Honlapja: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cevang/archivio/index.html (Letöltés: 2018. november 17.)

5 www.archiviosegretovaticano.va (Letöltés: 2018. november 6.)

6 *Indice dei Fondi e relativi mezzi di descrizione e di ricerca dell'Archivio Segreto Vaticano*. Città del Vaticano, 2018. Vö. még: <http://www.archiviosegretovaticano.va/content/archiviosegretovaticano/it/patrimonio.html> (Letöltés: 2018. november 6.)

ria több jelenleg is működő hivatalának történeti levéltárát (Államtitkárság, kongregációk, bíróságok, hivatalok, pápai tanácsok és pápai bizottságok). Ugyancsak jelentős, igen színes anyag a pápai diplomáciai képviselők (apostoli nunciatúrák, internunciatúrák és delegatúrák) anyaga, ezek közül természetesen magyar szempontból kiemelkednek a bécsi, illetve 1920 után a budapesti nunciatúra fondjai. A Levéltárban találjuk az Egyházi Állammal egykor szoros kapcsolatban álló jó néhány nemesi család (pl. Boncompagni-Ludovisi, Borghese, Della Valle-Del Bufalo, Patrizi-Montoro, Ruspoli-Marescotti, Rospigliosi) archívumát, amelyeket jórészt az Egyházi Állam megszűnését (1870) követő, politikailag kényes évtizedekben hoztak be, adományoztak vagy adtak el a Levéltárnak, de itt vannak egyes családok egy vagy több, a Kúriában fontos szerepet betöltő tagjának (pl. Albani, Carpegna, Pio) vagy más személyiségeknek egyéb okból ide került (Benigni, Piastrelli) fondjai is. Gazdag a zsinatok és szinódusok anyaga, így itt találjuk az I. (1869–1870) és a II. (1962–1965) Vatikáni Zsinat teljes anyagát, valamint a Trienti Zsinat (1545–1563) dokumentációjának egy részét, ezen túl pedig néhány tartományi és helyi zsinat iratait. Ezt egészíti ki több apátság, szerzetesház, monostor, szerzetesrendek (pl. bencések, ciszterciek, domonkosok, különböző ferences ágak, irgalmasok, mercedáriusok, pálosok, premonstreiek, piaristák) és több római kegyes társulat (*archiconfraternitas*), valamint néhány jubileumi és szentév külön kezelt anyaga. Természetesen ebből a levéltárból sem hiányoznak a vegyes (*miscellanea*) vagy egy speciális időszakhoz (pl. az 1798–1799-es I. és az 1849-es II. Római Köztársasághoz) kötődő anyagok sem.

2. PÜSPÖKI KINEVEZÉSEK IRATAI A VATIKÁNI LEVÉLTÁRBAN

A püspöki, illetve érseki kinevezések kánoni, információs eljárásának (*processus informativus*, más néven *processus inquisitionis* vagy *processus canonicus*), az ún. püspöki processzusoknak az anyagai az egyháztörténet eddig kevésbé kutatott, értékes forrásai. Az első talán a jezsuita Hevenesy Gábor volt, aki a 17–18. század fordulóján tanulmányozhatta a bécsi nunciatúra levéltárában őrzött anyagot, és kivonatokat készíthetett róla.⁷ Száz évvel később Péterffy Károly és Koller József is felhasználta a jegyzőkönyvekből kinyerhető adatokat.⁸ Ma, a Galla Ferenc és Vanyó Tihamér kutatásait követő néhány évtizedes szünet után ismét előtérbe kerültek a kánoni vizsgálatok anyagai.⁹ A Vatikáni Titkos Levéltárban három helyen is találunk ilyen dokumentumokat. Az egyik hely a nunciatúráknak azóta a Vatikánba került anyaga. Magyar vonatkozásban a Bécsi Apostoli Nunciatúra Levéltárán (*Archivio della Nunziatura di Vienna*) belül *A püspökségek és apátságok kánoni eljárásai* (röviden Kánoni eljárások; *Processi Canonici dei vescovati e delle abbazie*, röviden *Processi Canonici*) fond, ahol az eredetileg Bécs-

7 Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára, Kézirattár, Collectio Hevenesiana, 41, fóll. 1–197. A processzus-kutatás historiográfiájához lásd: Tusor Péter: Magyar püspökök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei (1605–1711), Historiográfia és projektterv. In: Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk. Tusor Péter – Szóvák Kornél – Fedeles Tamás. Budapest–Róma, 2017. (Collectanea Vaticana Hungariae; I/15.) 243–315.

8 Carolus Péterffy: *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II. Viennae–Posonii, 1742*; Iosephus Koller: *Historia episcopatus Quinque Ecclesiarum I–VII. Posonii, 1782–1812.*

9 A témáról bővebben: Tóth Tamás: A 18. századi magyar püspöki processzusok a Vatikáni Titkos Levéltárban 1711–1780. In: Magyarország és a római Szentszék, II. 317–335.

ben maradt példányok olvashatóak. A másik lelőhely pedig a Konzisztoriális Levéltár (*Archivio Concistoriale*) Konzisztoriális eljárások (*Processus Consistoriales*) nevű fondja, ahol a világ nunciatúráiról a kinevezési eljárás során Rómába küldött tisztázatok anyagát gyűjtötték egybe. Ez utóbbi példány alapján tárgyalták meg az arra hivatott bíborosok a konzisztóriumon a pápa jelenlétében a jelölt ügyét, és döntöttek a kinevezésről.

A harmadik hely, ahol kinevezésekkel kapcsolatos jegyzőkönyveket találunk, a pápának fenntartott javadalmak betöltésével is foglalkozó Apostoli Datária (*Dataria Apostolica*) Datáriai Eljárások (*Processus Datariae*) nevű fondja, ahol azoknak a kánoni vizsgálatoknak az anyaga található, amelyeket nem nunciatúrán, hanem Rómában folytattak le. Ugyancsak a Datárián jegyzőkönyvezték az eljárást, ha ez valamilyen okból hasznosnak látszott, így például ha a jelölt maga is Rómában tartózkodott.

Ezen túl még a 18. századi Magyar Királyság területén is vannak olyan kinevezések, amelyekhez nem tartozik processzus, ugyanis az 1622-ben létrehozott, a missziós területek lelkipásztori ellátásával megbízott Hitterjesztési Kongregációnak (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) jogában állt az illetékességi területén belül egyszerű dekrétummal is valaki kinevezését előterjeszteni még akkor is, ha nem végezték el a hozzá tartozó kánoni vizsgálatot.

Ha a preconizáció pontos dátumát keressük, akkor elsődlegesen a Konzisztoriális Levéltár Kamarási Akták (*Archivio Concistoriale, Acta Camerarii*) fondját kell tanulmányoznunk. Ezt a fondot először Giuseppe Garampi bíboros dolgozta fel (*Schedario Garampi*), aki 1776–1785 között bécsi apostoli nuncius is volt. A Konzisztoriális Levéltár nyomtatásban is megjelent mutatói¹⁰ a Kamarási Aktákra vonatkozó információkat is tartalmazzák, amelyek, hasonlóan az ugyanahhoz a levéltárhoz tartozó, de korábbi Alkancellári Aktákhoz (*Acta Vicecancellarii*), jegyzőkönyvszerűen rögzítik a konzisztórium ülésein történt döntéseket. A *de Propoganda Fide* közreműködésével létrejött kinevezésekhez a Népek Evangelizációja Kongregáció már említett Történeti Levéltára mellett elsősorban a Vatikáni Titkos Levéltár Brevék Titkársága (*Segreteria dei Brevi*) a Garampi által is feldolgozott Brevék Regisztere (*Secretaria Brevium, Registra Brevium*) tetemes fondját kell tanulmányozni. A pápai kinevezések pontos dátumának, levéltári lelőhelyének és hátterének megállapításához mind a mai napig a legpontosabb forrás a *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi* kötetei.¹¹

A püspökjelöltek kánoni vizsgálatának szabályozása a középkorra nyúlik vissza.¹² Hubert Jedin az első szabályozást III. Miklós pápa (1277–1280) 1280-as *Decretáléjára*

10 Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano. A cura della direzione e degli archivisti. I. Schedario Garampi – Registri Vaticani – Registri Lateranensi – Rationes Camerae – Inventario del Fondo Concistoriale. Roma, 1926. Ristampa Anastatica 1969. (Studi e testi 45.) Inventario del Fondo Concistoriale: 203–219. Acta Camerarii: 204–206.; Sussidi per la Consultazione dell'Archivio Vaticano. Lo Schedario Garampi – I Registri Vaticani – I Registri Lateranensi – Le «Rationes Camerae» – L'Archivio Concistoriale. Nuova edizione riveduta e ampliata a cura di Germano Gualdo. Città del Vaticano, 1989. (Collectanea Archivi Vaticani 17.) Archivio Concistoriale: 333–362. Acta Camerarii: 337–339.

11 Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi sive Summorum Pontificum – S. R. E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum series e documentis tabularii praesertim vaticani collecta – digesta – edita. Vol. V.: A Pontificatu Clementis PP. IX (1667) usque ad Pontificatum Benedicti PP. XIII (1730). Per P. Remigum Ritzler O.F.M. Conv. et P. Pirminum Serfin O.F.M. Conv. Patavii, MCMLII. Vol. VI.: A Pontificatu Clementis PP. XII (1730) usque ad Pontificatum Pii PP. VI (1799). Per P. Remigum Ritzler O.F.M. Conv. et P. Pirminum Serfin O.F.M. Conv. Patavii, MCMLVIII.

12 A témával kapcsolatban: *Tusor*: Magyar püspökök.

vezeti vissza.¹³ Az egységes eljárásrend nem sokkal a Trienti Zsinat (1545–1563) után alakult ki.¹⁴ A jelölt ügyét a Trienti Zsinat (*sessio XXII, canon 2; sessio XXIV, canon 1*) XIV. Gergely (1590–1591) révén 1591-ben pontosított rendelkezései (*Onus Apostolicae Sedis*) szerint tárgyalták. Ezek értelmében az apostoli nunciusok, illetve a protektor bíborosok személyesen kellett hogy kövessék az ügy lebonyolítását, és felelősek voltak a tanúk vallomásaiért. A meghatározott rend szerint feltett kérdések érintették mind a jelölt személyét, mind az egyházmegye aktuális helyzetét. VIII. Orbán (1623–1644) speciális instrukciói (*Si processus*) mindenekelőtt a jelölt pápa által történő kinevezését megelőző, a *processus informativus* kérdéseknek helyet adó részét pontosították 1627-ben.

A 17–18. században – sematikusan összefoglalva – a következő kérdéseket tették fel egy még nem püspökké szentelt jelölt esetében (*super qualitatibus*):¹⁵ (1) mióta ismeri a jelöltet, rokona-e; (2) hol született; (3) törvényes házasságból született-e; (4) mikor született; (5) az egyházi rend mely szentségeiben részesült; (6) eddigi szolgálati helyeit hogyan látta el; (7) mennyire tiszta a hite; (8) milyenek az erkölcsi; (9) hogyan gyakorolja az okosság erényét; (10) mennyire jártas a tudományokban; (11) hol szolgált eddig; (12) okozott-e valaha botrányt; (13) méltó-e a kinevezésre, illetve hasznos-e az az egyházmegye számára.¹⁶

Az egyházmegyére vonatkozóan (*super statu Ecclesiae*) a kérdések a következők voltak:¹⁷ (1) mekkora székváros, mennyi a lakosa; (2) milyen a székesegyház; (3) melyek a szuffragáneas (alárendelt) egyházmegyei/melyik metropolita alá tartozik; (4) mekkora a székeskáptalan és milyen jövedelmekkel rendelkezik; (5) ki látja el a székváros plébánosi teendőit; (6) milyen a plébániatemplom felszereltsége; (7) vannak-e ereklyéi; (8) milyen az érseki/püspöki rezidencia; (9) mekkora az érseki/püspöki asztal bevétele; (8) mekkora az egyházmegye területe; (9) mekkora a szeminárium; (10) és végül miért van üresedésben az érseki/püspöki szék.

Általában kérdéssoroként 2-3 tanút hallgattak ki eskü alatt és *sub secreto vocato*, azaz titokban. Különböző kritériumok alapján választották ki őket, és gyakran a felsőbb társadalmi réteget képviselték. Sok esetben ugyanazt a személyt egymás után kérdezték a jelöltről és a szóban forgó egyházmegyéről is. Bár a nunciatúra igyekezett olyanokat kiválasztani, akik több-kevesebb érdemi információval rendelkeztek, de gyakran az elérhetőség is szempont volt, így nem kevés esetben olyanok válaszoltak a kérdésekre, akik egyébként is Bécsben tartózkodtak. A tanúk nem feltétlenül voltak egyházi személyek. A

13 Hubert Jedin: Die Reform des bishöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient. Archiv für Katholisches Kirchenrecht 116 (1936) 389–413; Uő: Kirche des Glaubens. Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge. I.: Kirchengeschichtsschreibung. Italien und das Papsttum. Deutschland, Abendland und Weltkirche. II.: Konzil und Kirchenreform. Freiburg–Basel–Wien, 1966. II. 441–459.

14 Tóth: A 18. századi magyar püspöki processzusok.

15 Már felszentelt püspök esetében más kérdéseket tettek fel. A kérdéssor szerint a tanút megkérdezték arról, hogy (1) ismeri-e a jelöltet; (2) tud-e valamit szentelésének körülményeiről; (3) mennyi ideje püspök; (4) az egyházmegyében rezideál-e; (5) hogyan irányítja azt; (6) ünnepélyesen kiszolgálhatja-e a szentségeket; (7) tetteit jellemzi-e a testvéri szeretet, kegyesség, bölcsesség; (8) világi és lelki dolgokban hogyan ítélkezik; (9) mennyire képzett; (10) végül azt is megkérdezték, hogy a jelöltet méltónak tartja-e az előléptetésre.

16 Segédpüspöknél ehhez jött még egy 14., a javadalomra vonatkozó kérdés is.

17 A kérdések mind első kinevezés, mind áthelyezés esetén ugyanazok voltak, és csak akkor tekintettek el tőlük, ha címzetes (a korabeli terminológia szerint in partibus infidelium – vagyis a hitetlenek földjén lévő) főpapi székről volt szó.

püspökjelöltre vonatkozóan a 17–18. században tizenhárom kérdést kaptak, melyek célja a jelölt képességeinek és tulajdonságainak megismerése volt, a másik tizenhárom kérdés pedig az egyházmegye állapotára vonatkozott. Áthelyezés esetén a kérdések más természetűek voltak, és a kérdőív mindössze tíz kérdésből állott. A kérdezők ellenőrizni kívánták információik forrásainak természetét, hogy a tanú hitelességét megerősíthessék. A válaszokat Bécsben általában latinul adták (olasz, francia és spanyol nyelvtérületről a kérdések és a válaszok gyakran olaszul, franciául vagy spanyolul érkeztek). A 17., de még a 18. században is ezek a tanúvallomások nagyon értékes információkkal szolgáltak egy-egy terület állapotára, de gyakran magára a jelöltre vonatkozóan is. Még a pontosabb és gazdagabb levéltári forrásokkal bíró török kor utáni időszak kapcsán is előfordul, hogy a processzus Vatikánban megőrzött anyaga dönt el néhány, századok óta vita tárgyát képező – viszonylag egyszerűen tisztázhatónak gondolt – kérdést is, mint például hogy egy-egy neves főpap mikor és hol született.¹⁸ Ezekre a részletes, pontosan megfogalmazott kérdésekre szükség is volt, hiszen a nunciatúra, illetve Róma nem ritkán viszonylag kevés közvetlen információval rendelkezett a jelöltre vagy az egyházmegyére vonatkozóan. Megváltozott azonban a helyzet a 19. századra, mivel a technikai fejlődés és az egyre pontosabb felmérések, valamint ezek egyre könnyebb hozzáférhetővé válása azt eredményezte, hogy egyszerűen verifikálhatóak lettek addig nehezen beszerezhető információk is.¹⁹ Ennek megfelelően a kérdések is módosultak.

3. ALTHANN MIHÁLY FRIGYES VÁCI PROCESSZUSA 1718-BÓL

Althann Mihály Károlyt III. (VI.) Károly (1711–1740) 1718. január 4-én tette váci megyéspüspökké.²⁰ A főkegyúri jog alapján az uralkodó mint magyar király nevezte ki (*nominatio*) a Magyar Királyság egyházmegyéinek főpásztorait, de az eljárásrend szerint be kellett mutatni a jelöltet a pápának (bemutatólevél, *praesentariae*), kérve számára a pápai kinevezést. A kinevezéssel és a bemutatással egy időben az uralkodó egy ajánlólevéllel (*raccommanitariae*) az illetékes protektor bíboros közbenjárását is kérte, aki azután Rómában felügyelte a folyamatot. Az Örök Városban pápai kinevezésnek tekintették ezeket a Bécsből küldött ügyeket, még ha valójában csupán megerősítésről, azaz prekonizációról volt is szó.

A Váci egyházmegyét érintő ügyekben illetékes Giorgio Spinola bécsi apostoli nuncius (1713–1720) hamarosan meg is kezdte Athann Mihály Frigyes kánoni vizsgálatát.²¹

18 Így történt ez Patachich Gábor esetében is, akinél a szerémi processzushoz csatolt keresztlevél szolgáltatott egyértelmű bizonyítékot. Tóth Tamás: A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsek idején (1733–1784). Budapest–Kalocsa, 2014. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 8.) 71–73. Hasonló probléma eldöntésében segítettek a Patachich Ádám váradi püspök (1759–1776), majd kalocsa-bácsi érsek (1776–1784) váradi kinevezéséhez benyújtott iratok. Uo., 100–103.

19 Vö.: Tóth Tamás: Haynald Lajos bíboros püspöki processzusai a Vatikáni Titkos Levéltárban. *Deliberationes* 6–7 (2013/2–2014/1) 196–214.

20 Libri Regii. Királyi Könyvek. 1527–1918. DVD-ROM. Szerk. Vissi Zsuzsanna–Trostovszky Gabriella–Németh István–Tuza Csilla–Csavlek Judit–Magyar Gabriella–Németh György, fotó Czikkelyné Nagy Erika–Micheller Jánosné–Szénási Jánosné. Budapest, 2006. 31. 493.

21 Archivum Secretum Vaticanum (ASV; Vatikáni Titkos Levéltár, Vatikánváros) Archivio Concistoriale (Arch. Concist.), Processus Consistoriales (Processus Consist.), 41 (Processus diversorum), foll. 569–580 (569–579). ASV Archivio della Nunziatura di Vienna (Arch. Nunz. Vienna), Processi Canonici, 348.

Az első tanú 1718. február 16-án tett tanúvallomást. Christophe²² Pierron du Meny (*Christophorus Pierron du Meny*), egy 62 éves, Bécsben élő lotaringiai nemes vallott a jelölt személyéről.²³ Születésétől fogva ismerte Althann Mihály Frigyes, a keresztelőjén is jelen volt, mivel a család szolgálatában állt. Elismerőleg szólt a grófi dinasztiáról és a jelölről. Althann addigi életútját taglalva kifejtette, hogy sosem voltak ugyan közvetlenül lelkek rábízva, de két évig az olműzti káptalan delegáltja volt Brnóban a morva rendi gyűlésen, ahol sikerrel lépett fel a kanonoki testület érdekében.

A második tanú a 44 éves Johann Georg Schliemann volt, a sziléziai Glatz megyéből, tehát Althann szűkebb pátriájából.²⁴ Ő a következő nap válaszolt a jelölt személyére vonatkozó kérdőívre. Húsz évvel azelőtt Prágában ismerkedett meg a frissen kinevezett váci püspökkel, ahol annak idején együtt tanultak. Megerősítette az előző tanú által mondottakat, és arról is tudott, hogy a püspökjelölt még olműzti kanonokként többször képviselte a káptalant a császár előtt a bécsi udvarban.

Ugyanaznap egy, a Lausanne-i egyházmegyéhez tartozó fribourgi pap, a 34 éves Johann Georg Molitor nyilatkozott a Váci egyházmegye helyzetéről.²⁵ Ismeretei onnan származtak, hogy három egész évet töltött a püspöki városban Kollonich Zsigmond mellett. Vácot a felső-magyarországi Pest vármegyében, a Duna partján fekvő városként írja le, amely megfelelő nagyságú ugyan, de nincs városfallal körülvéve. Becslése szerint kétszáz, inkább kisebb házból áll, lakosainak száma úgy hatszáz körül lehet. A Szent Mihály-székesegyházat szerény, közepes minőségű, teljes felújításra szoruló épületként karakterizálja. A káptalan ekkor négy kanonokból állt. A testület vezetője a nagyprépost, az egyes kanonokok éves bevétele úgy 400 forint körül mozgott, ami meglehetősen szerénynek számított. A város lelkipásztori szolgálatát a piarista atyák látták el. A templomnak volt szentélye, orgonája, harangtornya és harangjai, valamint temető is tartozott hozzá. A székesegyház mellett található püspöki rezidenciát néhány évvel azelőtt az egyik előd, Kollonich Zsigmond építette, és a tanú véleménye szerint megfelelő nagyságú volt. A püspöki asztal, vagyis a főpásztor rendelkezésére álló éves bevétel összegét, amely főként a termények tizedeiből állt, nehezen tudta megbecsülni, hiszen a terület, ahogyan említette, sokat szenvedett a törökök és a kálvinisták miatt. Jobb időkben olyan 15 ezer forint lehetett az éves bevétel, azonban a török ellen folytatott háborúk idején az átvonuló vagy itt állomásozó katonák okozta nehézségek miatt most olyan 6 vagy 7 ezer forint lehet ez az összeg. A városban egyetlen plébánia volt, de a piaristáknak és a domonkosoknak volt itt egy-egy rendházuk. A székvárosban Kollonich Zsigmond alapított szemináriumot, amelyet a piaristák vezettek; négy kispap tanult benne. Az egyházmegye kerületét olyan 30 német mérföldnyire (nagyjából 225 km) becsülte, de Vácot kívül más, a püspökséghez tartozó nagyobb települést nem tudott felsorolni.

Végül Bajcsy János, egy fiatal, 30 éves nyitrai úr nyilatkozott, ugyancsak február 17-én, szintén az egyházmegye állapotáról.²⁶ Ő maga másfél évig lakott Vácot, ezért ismerte az ottani helyzetet. Nagyjából megerősítette az előző tanú által elmondottakat, de a városban található házak számát kevesebbre, úgy hetvenre taksálta. A kanonokok jelenlegi és a püspöki asztal békeidőkben becsült éves jövedelmét is szerényebb összeg-

22 Az eredeti dokumentum a latin keresztnéveket használja, ezeket fordítjuk vissza, ha lehetséges.

23 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, foll. 571–572.

24 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, foll. 572–573.

25 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, foll. 576–577r.

26 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, foll. 577–578.

re, úgy évi 200, illetve 13 ezer forintra taksálta. Vácon kívül ő sem tudott felsorolni más települést, de azok számát úgy ötvenre becsülte.

A tanúvallomásokhoz csatolták még fel nem szentelt püspök esetében a keresztlevélet, a papszentelést és esetlegesen a kisebb rendek felvételét, továbbá – ha volt – a doktorátust igazoló iratot, valamint a püspöki vagy érseki kinevező uralkodói diplomát vagy ezzel egyenértékű dokumentumot. Időnként más, fontosnak tartott igazolásokat is mellékeltek. Volt, hogy az eredeti iratokat, de gyakran csak hitelesített másolatokat vagy azoknak a nunciatúra jegyzője által egyszerűen átvezetett szövegeit csatolták a processzushoz. Althann Mihály Frigyes processzusi anyagából ezek a dokumentumok teljesen hiányoznak. Ennek oka az volt, hogy Althann 1714-ben a *Rota Romana* apostoli fellebbviteli bíróságra kapott bírói (*auditor*) kinevezést. Az ottani felvételi eljárás rendkívül szigorú volt, a szükséges dokumentumok az ott található aktákban fellelhetőek voltak, ezért kivételesen eltekintettek attól, hogy újra bekérjék őket.²⁷ A római *Rota* bíróságán minden bírójelölről külön, börbe kötött felvételi dokumentáció készült, ide kerültek be az eljárás során bemutatott okmányok másolatai is.

Ezek az iratok ma is fellelhetőek a *Rota* levéltári fondjában.²⁸ A keresztlevél másolatának²⁹ tanúsága szerint az újszülött Althann Mihály Frigyes Ámor Illést³⁰ (*Michael Fridericus Amor Elias comes ab Althann*) a sziléziai Glatz (ma Kłodzko Lengyelországban) város plébániatemplomában Christoph Nonner jezsuita városplébános keresztelte meg 1682. július 21-én. Apja Michael Wenzel Althann birodalmi gróf (*Michael Wenceslaus S.R.I. comes ab Althan*), Glatz megye főkapitánya, anyja Anna Maria Aspermont[-Lynden und Reckheim] grófnő (*Anna Maria nata comitissa ab Aspermonth*). Az első keresztszülő nem kisebb személy volt, mint Karl Liechtenstein-Kastelkorn gróf (*Carolus S.R.I. comes de Lichtenstein*) olmützi hercegpüspök, aki azonban személyesen nem volt jelen a keresztelőn. Őt Friedrich Gobert Aspermont gróf (*Fridericus Gosber S.R.I. comes de Aspermont*) képviselte, aki minden bizonnyal az édesanya családjához tartozott. Rajta kívül volt két másik keresztszülő is, Johann Friedrich von Herberstein gróf (*Joannes Fridericus S.R.I. comes ab Herbestein*), Grafenort (ma Gorzanów Lengyelországban) ura, és Maria Elisabeth Götzen grófkisasszony (*Maria Elisabetha nata comitissa de Gotzen*).

Az is kiderült a rotai kinevezéshez csatolt iratmásolatokból, hogy a tonzúrárt Ernst von Trautson bécsi hercegpüspök adta fel neki 1693. október 31-én.³¹ A négy kisebb rendben az illetékes prágai érsek elbocsátóját követően Franz Ferdinand von Rummel, ugyancsak bécsi hercegpüspök részesítette 1706. június 12-én.³² Szubdiakónussá 1709. szeptember 15-én a királyvárad (Königgrätz, ma Hradec Králové Csehországban) püspök szentelte.³³ Tobias Johannes Becker főpásztor a rákövetkező nap a diakónusi

27 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, fol. 578v.

28 ASV Sacra Romana Rota (S.R. Rota), Processus in admisione Auditorum, 95.

29 ASV S.R. Rota, Processus in admisione Auditorum, 95, foll. 4v–5r. Kiállítva: Glatz, 1702. október 19., kiállította Johann Grunskler (Joannes Grúnskler) SJ, a glatzi jezsuita kollégium rektora, városplébános.

30 Az eredeti szövegben mindig latinul szerepelnek a keresztnevek.

31 ASV S.R. Rota, Processus in admisione Auditorum, 95, fol. 6r–v. Kiállítva: Bécs, 1707. október 24., kiállította Hermann Claudius Klöcker bécsi nagyprépost, általános helynök.

32 ASV S.R. Rota, Processus in admisione Auditorum, 95, foll. 6v–7r. Kiállítva: Bécs, 1706. június 12., kiállította Hermann Claudius Klöcker bécsi nagyprépost, általános helynök.

33 ASV S.R. Rota, Processus in admisione Auditorum, 95, fol. 7r. Kiállítva: Királyvárad, 1709. szeptember 20., kiállító: Tobias Johannes Becker megyéspüspök.

rendet adta fel az ifjú Althann-nak, majd szeptember 17-én a papszentelés kegyelmében is részesítette. Ekkor már boroszlói (ma *Wroclaw* Lengyelországban) kanonok és jungbunzlauai (ma *Mladá Boleslav* Csehországban) prépost (*Wratislaviensis canonicus capituli, et capellae regiae primariae in regno Bohemiae collegiatae ad Omnes Sanctos in castro Pragensi, nec non Boleslaviensis ecclesiae praepositus in Monte Matris Dei prope Grulichium*) volt.

Althann Mihály Frigyes az iratok tanúsága szerint két doktorátussal rendelkezett. Az 1699. augusztus 13-án megszerzett filozófiai magiszteri fokozatot követően 1710. július 11-én a prágai egyetem a teológiai doktori címet adományozta neki.³⁴ A másik *in utroque jure*, azaz egyszerre kánon- és civil jogi doktori címet Rómában, az állami intézményben, a mai *La Sapienza* Egyetemen szerezte:³⁵ a *Gymnasium publicum regionis Sancti Eustachii* 1714. augusztus 16-án – tehát néhány hónappal rotai kinevezése előtt – ítélte oda számára a fokozatot. Rotai alkalmassági vizsgálata ugyanis már november 5-én kezdetét vette.³⁶

Váci püspöki processusához tartozik még a nuncius és két tanú jelenlétében letett, a nunciátúra jegyzője által hitelesített hitvallás.³⁷ Ilyen *Professio fidei*t minden új püspöki kinevezés esetében mindig le kellett tenni. A jelölt ezt 1718. február 18-án tette le, a szokásoknak megfelelően a bécsi nunciátúrán. A következő nap Giorgio Spinola érsek, apostoli nuncius lezárta a kánoni vizsgálatot,³⁸ majd Rómába küldték azt.

Az arra kijelölt bíborosok véleményezését követően a konzisztórium XI. Kelemen (Giovanni Francesco Albani, 1700–1721) június 27-én nevezte ki váci püspökké.³⁹ Ezt követően szentelheték püspökké. Bár 1734-ben bekövetkezett haláláig viselte egyházmegyéje címét, Vácot hosszabb időre el kellett hagynia, hiszen a következő évben bíboros és Nápoly alkirálya lett. Az már egy másik processusból derül ki, hogy unokaöccsét, Althann Mihály Frigyeset 1726. május 1-én a nápolyi királyi palota kápolnájában ő maga szentelte pappá,⁴⁰ aki azután később nagybátyját követi majd a váci püspöki székhelyben.

34 ASV S.R. Rota, Processus in admissione Auditorum, 95, foll. 7r–9. Kiállítva: Prága, 1710. július 14., kiállította Wenzel Johann von Riegelstein rektor.

35 ASV S.R. Rota, Processus in admissione Auditorum, 95, fol. 9v–11. Kiállítva: Róma, 1714. augusztus 17., kiállította Domenico Roncalli titkár.

36 ASV S.R. Rota, Processus in admissione Auditorum, 95, fol. 2r.

37 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, foll. 574–575.

38 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, fol. 579r.

39 ASV Arch. Concist., Processus Consist., 41, fol. 580v.

40 ASV Dataria Ap., Processus Datariae, 105, fol. 481. Kiállította Althann Mihály Frigyes váci püspök, a Nápolyi Királyság alkirálya, helytartója és főkapitánya.

LABORATOR ASSIDUUS

A 70 éves Zombori István köszöntése

Szerkesztette:
SOMORJAI ÁDÁM OSB
SOMORJAI GABI

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár

Budapest, 2019

© Szerkesztők, szerzők

Felelős kiadó:

Molnár Antal igazgató, MTA BTK TTI és
Szabó Csaba főigazgató, MNL

A kötet megjelenését támogatták:

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Néprajztudományi Intézet
Szegedi Tudományegyetem, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék
Devotio Hungarorum Alapítvány, Szeged
Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény, Vasvár
Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület

Várszegi Asztrik, Tempfli Imre, Tóth Tamás, Vajda Tamás, Molnár Imre, Balogh
Margit, Szilágyi Csaba, Németh László Imre, Zinner Tibor, Monok István, Horváth
István, Mirák Katalin, Bandi István, Csorba László, Lakatos Andor, Mózessy Gergely,
Őze Sándor, Gianone András

A személynévmutató Keresztes András munkája

A címlapon

a Szeged-Alsóvárosi Havi Boldogasszony templom és kegykép részlete
az 1948-as Mária-napok plakátjáról

ISBN 978-963-416-165-3

Nyomdai előkészítés:
Sigillum 2000 Bt., Szeged
Nyomdai munkák:
EFO nyomda

TARTALOM

Várszegi Asztrik

Zombori István 70. születésnapjára. Ajánlás és köszöntés 9

Szeged-Alsóvárostól Rómáig, a középkori lovagrendektől a huszadik századi egyháztörténetig. Beszélgetés Zombori Istvánnal életútjáról és történelmi pályájáról 11

CIRCA CIVITATEM SZEGED

Janzsó Károly

Adalékok a Szent Imre emlékév szegedi eseményeihez 27

Gianone András

Glattfelder Gyula az országos katolikus nagygyűléseken. 41

Szabó Csaba

A Szegedi Szabadtéri Játékok újraindítása 1959-ben 49

THEORIA

Rosdy Pál

Egyháztörténetírás és köztörténet 61

Balogh Margit – Fejérdy András

Szabadgondolkodás, ateizmus és szekularizáció a 20. századi Magyarországon . . . 65

EPISCOPI

Tóth Tamás

Althann Mihály Frigyes váci püspöki kinevezése. 93

Bárány Zsófia

Lonovics József püspöki kinevezése: jutalmazás vagy fegyelmezés? 101

Beke Margit

A magyar püspöki kar az 1848–49-es forradalom és szabadságharc sodrásában . . . 111

SPIRITUALITAS FRANCISCANA, IDENTITAS COMMUNITARIA

Szelestei N. László

„Máriának oltalma bátorságos hely”. Példázat ferences prédikációkban 123

Barna Gábor

Közösségi identitásteremtés. A „Megszálló levél”: a Kunszentmárton
18. századi újratelepítéséről szóló elbeszélés és utóélete 129

SAECULI XI–XVIII

Lakatos Andor

Kalocsa kora középkori „erőteréről”, egy 18. századi térkép kapcsán 141

Fedeles Tamás

A magyar medievisztika egy kevésbé ismert forrása. A *Libri formatarum* és
bejegyzései 149

Szilágyi Csaba

A római Collegium Hungaricum alapításának előzményei. 167

Monok István

A reformáció és a könyvek – kiadói és szellemi központok 179

Őze Sándor

A reformáció megjelenése és a délszláv bevándorlás kapcsolata
a Maros–Tisza–Körös közében 187

Molnár Antal

Az esztergomi érsek budai helynökségének története (1676–1679). 197

Horváth István

Az egri szeminárium éttrendje a 18. században 207

Varga Kálmán

A galántai neogótikus kastély 215

1864–1945

- Csorba László*
Magyar zsidók, zsidó magyarok – 1864-ben 219
- Zágorhidi Czigány Balázs*
Szabó Szádok visszaemlékezése a Szent Domonkos Rend Birodalmi
Rendtartományának reformjáról (1857–1905) 237
- Vajda Tamás*
Az egyetemi ifjúság pasztorációja Glattfelder Gyula budapesti munkásságában
(1899–1911) 251
- Klestenitz Tibor*
Katolikus és protestáns sajtótörekvések Magyarországon: hasonlóságok és
különbségek, 1890–1918. 263
- Tengely Adrienn*
Egy elfeledett egyházpolitikus. Persián Ádám, a katolikus ügyek
kormánybiztosa (1918–1919) 271
- Mózessy Gergely*
Egy püspök, mint a múltra építő városi modernizáció programadója. 285

MODERNITAS

- Zinner Tibor*
Célkeresztben az egyházak és tömegeik az „orosz felszabadító megszállás”
idején. 293
- Cúthné Gyóni Eszter*
A zirci ciszterciek oktató-nevelő munkája a második világháború után. 307
- Miklós Péter*
Az egyházi iskolák államosítása és a szerzetesrendek feloszlata
Hódmezővásárhelyen (1948–1950). 317
- Kovács Kálmán Árpád*
Békefi Benő állambiztonsági jelentéseinek idő- és tartalommeghatározási
problémái 327
- Nagy Mihály Zoltán*
A vallásgyakorlás korlátozása az 1950-es évek végén Romániában
a levéltári források tükrében 339

Bandi István

Ostromlott vár. Fejezetek a Burg Kastl-i magyar gimnázium történetéhez
az állambiztonsági források tükrében 349

Mirák Katalin

Ordass Lajos evangélikus püspök és az Állami Egyházügyi Hivatal találkozásai
(1956. június–szeptember) 355

Wirthné Diera Bernadett

Szemben az árral. A Mária Légió útja Magyarországra 367

Molnár Imre

„Semmit, abszolút semmit sem lehet tenni ebben a rendszerben...”
A családtagok Esterházy János kiszabadulása érdekében tett hazai
és külföldi erőfeszítései. 373

Adriányi Gábor

A tíz jelenkori egyházmegyei zsinat Magyarországon 1994–1999. Áttekintés . . . 383

Németh László Imre

A római magyar katolikus közösség története. 1998–2011. 395

Somorjai Ádám OSB

König és Mindszenty bíboros kapcsolattartásának kutatástörténetéhez.
Mindszenty bíboros ismeretlen gratuláló levele König bíboroshoz 415

Tempfli Imre

Börtönvilág a kommunista Romániában. Katolikus papok visszaemlékezései . . . 427

Zombori István válogatott bibliográfiája. 1975–2018. 439

Névmutató. 447

A kötet szerzői. 459